Leidraad universeel ontwerp

Van beleid naar praktijk

Colofon

De leidraad is een uitgave van het Steunpunt Inclusief Hoger Onderwijs (SIHO).

Voor verdere informatie, opmerkingen of een vorming over de leidraad kunt u contact opnemen met het SIHO via info@siho.be. De digitale versie van de leidraad en de bijhorende fiches zijn terug te vinden op de website van het SIHO (www.siho.be/publicaties).

Volgende personen verleenden hun medewerking aan de leidraad: Lisa Herman (SIHO, redactie), Anke Schoonhoven (SIHO), Anneleen Cottyn (Howest), Elisa Vandenbussche (Arteveldehogeschool), Elke Van der Stappen (KU Leuven), Evelyn Cloosen (Hogeschool PXL), Griet Pennewaert (Arteveldehogeschool), Kyra Hidding (Erasmushogeschool Brussel/VUB), Leen Schelfhout (Artesis Plantijn Hogeschool Antwerpen), Mieke Demeyere (Howest), Olaf Spittaels (Arteveldehogeschool), Sigrid De Witte (Odisee), Sofie Leekens (Hogeschool PXL),Maaike Callens (Arteveldehogeschool), Valérie Van Hees (SIHO).

Inhoudstafel

Woord vooraf **4**

Universeel ontwerp nader toegelicht **5**

Het ontstaan en de principes van universeel ontwerp *5*

Universeel ontwerp in het onderwijsleerproces *7*

Universeel ontwerp en redelijke aanpassingen *11*

Universeel ontwerp implementeren **14**

Universeel ontwerp implementeren: plan van aanpak *14*

Universeel ontwerp implementeren: ervaringen en tips uit de praktijk *18*

Hoofdstuk 3: Concreet aan de slag **20**

Woord vooraf

Universeel ontwerp neemt diversiteit als uitgangspunt en legt de nadruk op het gebruik van **flexibele doelen, methoden, materialen en evaluatievormen** om effectief onderwijs te bieden aan alle studenten. In plaats van de toegankelijkheid als een bijzaak of alleen per geval te benaderen, zet universeel ontwerp in op het ontwerpen van onderwijs, producten, omgevingen en diensten die van bij de start tegemoetkomen aan de behoeften van verschillende studenten, zodat **àlle studenten** kunnen participeren en optimale leerkansen krijgen. [20] Door proactief tegemoet te komen aan drempels en een zo groot mogelijke diversiteit, worden ad-hoc aanpassingen minder nodig. Win-win!

Het realiseren van universeel ontwerp binnen hoger onderwijs is een zaak die betrekking heeft op vele actoren, dit zowel op micro- meso-, als macroniveau. Universeel ontwerp moet in de dagelijkse onderwijs- en dienstverleningspraktijk ingebed worden en niet enkel aanzien worden als de taak van een enkele dienst. [19] Deze leidraad focust op het microniveau en zoomt in op hoe lesgevers hoger onderwijs en medewerkers van diensten principes van universeel ontwerp eenvoudig kunnen toepassen bij het vormgeven van hun onderwijs en dienstverlening. De leidraad biedt handvaten om kansen voor verbetering te identificeren en te werken aan een actieplan om een gedragen en gedeelde visie en aanpak rond universeel ontwerp te verwezenlijken. [19, 20]

Het eerste hoofdstuk van deze leidraad omvat een introductie over het **wat, hoe en waarom** van universeel ontwerp. Naast het ontstaan en de principes wordt de link met inclusief onderwijs en redelijke aanpassingen besproken. Hoofdstuk twee beschrijft een raamwerk om **universeel ontwerp in de praktijk te implementeren**. Hoofdstuk drie is een structurerende 'advanced organiser' en biedt meer informatie over de 21 fiches die **concrete tips en tricks** aanbieden over hoe universeel ontwerp toe te passen.

1 Universeel ontwerp nader toegelicht

Alvorens aan de slag te gaan met het uitwerken en toepassen van universeel en toegankelijk onderwijs, is het belangrijk om een goed beeld te hebben over het wat, hoe en waarom. In hoofdstuk 1 komen het universeel ontwerp, de inbedding ervan binnen inclusief onderwijs, en de wisselwerking met redelijke aanpassingen aan bod.

1. Het ontstaan en de principes van universeel ontwerp

Universeel ontwerp of universal design ontstond in de design en architectuur, en verwijst naar het ontwerpen van toegankelijke gebouwen zodat een zo divers mogelijke groep personen er gebruik van kan maken. Een helling maakt bijvoorbeeld een gebouw niet enkel toegankelijk voor rolstoelgebruikers, maar ook voor moeders met een kinderwagen.

Een groep architecten en onderzoekers stelden in 1995 **zeven basisprincipes** voorop voor het ontwerpen van universele producten en diensten:

> bruikbaar voor iedereen;
>
> flexibel in gebruik;
>
> eenvoudig en intuïtief in gebruik;
>
> voorziet begrijpelijke informatie;
>
> biedt marge voor vergissing;
>
> vereist beperkte inspanning en
>
> hanteert geschikte afmetingen en gebruiksruimten. [2]

Een universeel ontwerp is **bruikbaar** voor iedereen. Een helling geeft een vlotte toegang tot een gebouw voor zowel een rolstoelgebruiker als een moeder met kinderwagen. Het is **flexibel** in gebruik zodat het geschikt is voor een grote verscheidenheid aan voorkeuren en mogelijkheden. Een lift kan bijvoorbeeld manueel en met spraak bediend worden of een schaar kan zowel door rechts- als linkshandige mensen gehanteerd worden. Een universeel ontwerp is **intuïtief en eenvoudig** in gebruik en goed verstaanbaar. Alle gebruikers hebben bv. baat bij een logisch ingedeeld gebouw. Universeel ontwerp impliceert ook dat noodzakelijke informatie **begrijpbaar** is voor iedereen**.** Bewegwijzering kan visueel en tactiel aangeboden worden via gekleurde lijnen en tegels met ribbelpatroon. Bij een universeel ontwerp is er **ruimte voor vergissingen.** Het minimaliseert de mogelijke gevolgen van een fout. De aanwezigheid van een leuning bij een hellend vlak verkleint de kans op een ongeval. Het gebruik van een ontwerp is universeel wanneer het met **minimale inspanningen** efficiënt en comfortabel kan gebruikt worden. Een deurhendel wordt verticaal en op bereikbare hoogte bevestigd zodat zowel een kind als een rolstoelgebruiker deze vlot kan openen en sluiten. Ten slotte impliceert een universeel ontwerp het gebruik van **passende maten en ruimtes**. Zo geeft een ruime inkomsas bijvoorbeeld aan iedereen de ruimte om te manoeuvreren. [2]

De principes zijn een toetssteen voor het realiseren van een universeel ontwerp, dit wil niet zeggen dat ze in alle gevallen automatisch leiden tot een goed en universeel ontwerp.

2. Universeel ontwerp in het onderwijsleerproces

Universeel ontwerp is een centraal begrip binnen het internationaal verdrag van personen met een handicap (IVRPH). Artikel 24 van dit verdrag bepaalt dat de verdragspartijen, waaronder ook België, de plicht hebben om een inclusief onderwijssysteem op alle niveaus en voorzieningen te verwezenlijken zodat elke student volwaardig kan participeren aan onderwijs. Het IVRPH schuift universeel ontwerp als principe naar voor om een toegankelijk onderwijssysteem uit te bouwen. Ook Europese richtlijnen leggen de plicht op aan onderwijssystemen om toegankelijkheidsprincipes in het ontwerp van hun producten en dienstverlening te implementeren. [1]

> "Universeel ontwerp binnen onderwijs houdt in dat iedereen de aangeboden producten, omgevingen, programma's en diensten moet kunnen gebruiken, zonder dat een speciaal ontwerp nodig is." [2]

Onderzoekers uit de VS vertaalden de principes van universeel ontwerp naar de onderwijscontext in een raamwerk van negen principes: 'Universal Design Instructies' (Figuur 3): [3]

Bruikbaar voor iedereen	Waarneembare informatie	Omvang en ruimte voor benadering en gebruik
Flexibiliteit in gebruik	Ruimte voor vergissingen	Gemeenschap van lerenden
Eenvoudig en intuïtief	Beperkte fysieke inspanningen	Instructieklimaat

Figuur 3. Raamwerk UDL (2017)

[1] Zie bijvoorbeeld de Europese richtlijnen omtrent toegankelijkheid van website in fiche 16: 'website'.

Bruikbaar voor iedereen verwijst naar het aanbieden van een variëteit aan leermaterialen zoals slides, documenten, videoclips, etc. Het principe **flexibiliteit in gebruik** benadrukt de noodzaak van variëteit in onderwijs- en evaluatievormen. Het principe **eenvoudig en intuïtief** focust op de nood aan transparantie en gebruiksgemak met betrekking tot de inhoud van opleidingsonderdelen en beoordeling, zodat studenten duidelijk weten wat van hen verwacht wordt. Het vraagt om complexiteit te vermijden. Het principe **waarneembare informatie** benadrukt onder meer de noodzaak dat al het materiaal in een toegankelijk (digitaal) formaat wordt aangeboden. Denk daarbij aan voldoende grote lettergroottes en duidelijke, schreefloze lettertypes. Het principe **ruimte voor vergissingen** anticipeert op verschillen in vaardigheden en voorkennis bij studenten. Het erkent dat extra instructies of trainingen, noodzakelijk kunnen zijn. Het principe **beperkte fysieke inspanning** benadrukt de noodzaak om onnodige fysieke inspanningen te vermijden zodat alle aandacht naar het leerproces kan gaan (bv. lesopnames om een zware fysieke inspanning voor een zieke student te vermijden). **Omvang en ruimte voor benadering en gebruik** speelt in op het effectief en efficiënt inzetten van de fysieke onderwijsruimte. Een opstelling die activerende werkvormen faciliteert zal het leren meer stimuleren dan een klassieke rijopstelling.
Een **gemeenschap van lerenden** zorgt voor een goede relatie tussen studenten onderling en tussen studenten en onderwijspersoneel. Het biedt mogelijkheden voor interactie en samenwerking. **Het instructieklimaat** ten slotte benadrukt dat elke student zich welkom moet voelen en dat een expliciete bevestiging van een inclusieve aanpak naar de student toe, door elke medewerker aangeraden is. [3]

Onderzoekers van het Center for Applied Special Technology in de VS (CAST) ontwierpen het theoretische kader ‘Universal Design for Learning’ (UDL). [4] Dit kader gaat uit van drie neurologische netwerken die actief zijn in het brein gedurende het leerproces. Deze netwerken zouden bepalen waarom, wat en hoe iemand leert en vormen de drie basisprincipes van het UDL-kader. Voor elk van deze principes zijn er drie specifieke richtlijnen (zie Tabel 1).

Waarom?	Wat?	Hoe?
Creëer verschillende mogelijkheden voor betrokkenheid en engagement	**Bied informatie op verschillende manieren aan**	**Voorzie verschillende mogelijkheden tot actie en expressie**
Speel in op de interesses	Maak informatie waarneembaar door verschillende zintuigen	Ga op verschillende manieren met de leerstof om
Creëer doorzettingsvermogen	Verduidelijk en bied structuur	Geef de kans om op verschillende manieren te laten tonen wat er geleerd is
Bied mogelijkheden aan tot zelfregulatie	Bied verschillende mogelijkheden aan om de leerstof te begrijpen	Bied ondersteuning bij het stellen van doelen en prioriteiten

Tabel 1. Raamwerk Universal Design for Learning (Cast, 2011) [4]

Hoewel dit UDL-kader een zeker houvast biedt om universeel ontwerp in het onderwijsleerpoces te implementeren, is er onvoldoende wetenschappelijk bewijs voor de effectiviteit van dit kader. [5] Ondanks het feit dat het raamwerk aansluit bij een aantal onderwijskundige principes die effectief blijken te zijn in het hoger onderwijs (zie tabel 2), is vooral de neurologische basis van het UDL-kader sterk bekritiseerd. Een leerproces omschrijven als een activiteit waarbij drie hersennetwerken betrokken zijn, is een oversimplificatie van de neurologische complexiteit betrokken bij een leerproces.

Wat?	Waarom?
Autonome motivatie van studenten	Autonoom gemotiveerde studenten leren vanuit eigen interesse, plezier of persoonlijk belang. Hierdoor halen ze betere studieresultaten, leren ze zelfsturend, vertonen ze meer doorzettingsvermogen en ervaren ze een hoger psychologisch welbevinden. [6] Docenten die inspelen op de verbondenheid, de autonomie en de competenties van de studenten dragen bij tot deze autonome motivatie. [7]
Informatie gevarieerd aanbieden	Door informatie op verschillende manieren aan te bieden, krijgt iedere student de mogelijkheid om deze informatie te verwerken op zijn eigen manier. Er is evidentie dat studenten beter leren van een combinatie van tekst en beelden, het zogenaamde multimediaprincipe. [8]
Activerende werkvormen integreren	Activerend lesgeven waarbij studenten niet enkel luisteren maar actief aan het werk gaan met de leerstof beïnvloedt de leerresultaten positief. Actieve werkvormen integreren in de les verhoogt de betrokkenheid en motivatie bij studenten, en zorgt ervoor dat ze meer onthouden, aandachtiger zijn en de leerstof diepgaander verwerken. [9]
Feedback	Feedback is een cruciale factor in het verbeteren van de leerresultaten van studenten [10, 11, 12] en maakt het leren zichtbaar [13]
Een goede zelfregulatie	Een goede zelfregulatie zorgt voor efficiënter leren, omdat de lerende de omgeving beter kan structureren en zich meer bewust is van het leerproces. Zo werd een positieve relatie tussen goede zelfregulatievaardigheden en betrokkenheid, doorzetting, academisch zelfvertrouwen en leerresultaten aangetoond. [14, 15]

Tabel 2. Onderwijskundige principes uit UDL-kader

De beperkte wetenschappelijk evidentie van het volledige UDL-kader zorgt ervoor dat een strakke implementatie van dit UDL-kader met al zijn principes, richtlijnen en werkpunten in het hoger onderwijs niet aangewezen is. Het geniet de aanbeveling om bij het ontwerpen van onderwijs, producten en diensten de UDL-principes als uitganspunt en toetssteen te nemen maar vooral in te zetten op algemeen toepasbare aanpakken die positieve effecten hebben voor alle studenten, zoals bijvoorbeeld **differentiëren, activeren, flexibiliteit**, etc. Binnen diverse domeinen zijn er ook **specifieke toegankelijkheidsrichtlijnen** die in acht moeten worden genomen, denk bijvoorbeeld aan het opmaken van een toegankelijke website binnen het domein van ICT.

Deze leidraad omvat 21 thematische fiches met tips & tricks die medewerkers toelaten om universeel ontwerp meteen en concreet in de praktijk te implementeren.

3. Universeel ontwerp en redelijke aanpassingen

Om inclusief onderwijs te realiseren hanteren instellingen hoger onderwijs in Vlaanderen vandaag de dag een **dual track policy of tweesporenbeleid**. Via universeel ontwerp werken ze aan de uitbouw van een inclusief onderwijssysteem dat tegemoetkomt aan de diversiteit van de studentenpopulatie, en via het voorzien in redelijke aanpassingen worden drempels voor studenten met een functiebeperking of andere kansengroepstudenten, geneutraliseerd.

Met de ratificering van het VN-verdrag en de vorige regeling van het aanmoedigingsfonds hebben instellingen hoger onderwijs sterk ingezet op het uitbouwen van acties en begeleidingsinitiatieven om drempels van doelgroepen te neutraliseren (zgn. doelgroepenbeleid). Het beleid rond universeel ontwerp is nog minder uitgebouwd, en ook staan beide sporen vaak nog als twee categorieën tegenover elkaar (zie Figuur 1). [1]

Figuur 1. Tweesporenbeleid Inclusief Hoger Onderwijs [1]

Een groeikans voor instellingen hoger onderwijs is om het categoriale tweesporenbeleid te laten evolueren naar een **zorgcontinuüm**, waarbij de fase van universeel ontwerp (of brede basiszorg naar analogie van de terminologie in het leerplichtonderwijs) verder wordt uitgebouwd, en de fase van verhoogde zorg/redelijke aanpassingen (maatregelen en begeleidingen) meer in wisselwerking komt te staan met de brede basiszorg (zie Figuur 2).

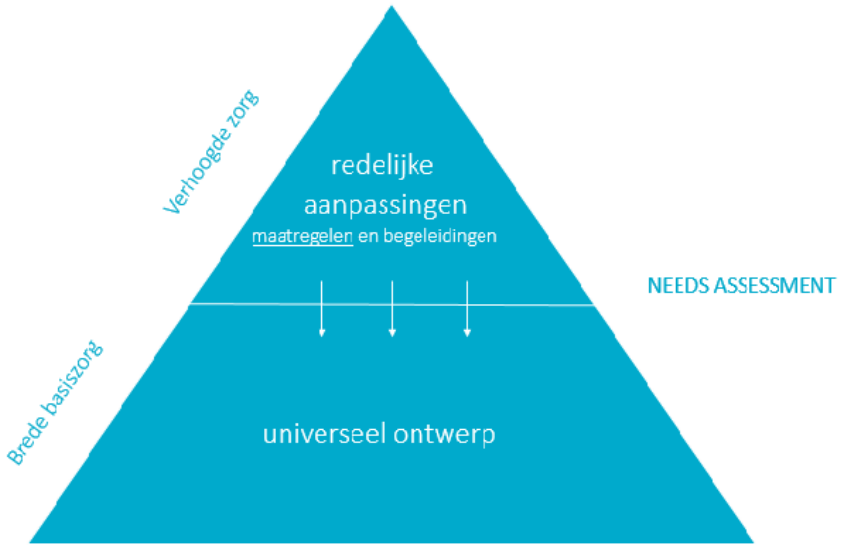

Figuur 2. Zorgcontinuüm hoger onderwijs

Via het inbedden van een aantal onderwijs- en examenmaatregelen in de brede basiszorg, bijvoorbeeld: PowerPoint systematisch bezorgen voor de les, één derde meer tijd inclusief aanbieden of altijd begrip tonen voor schrijffouten bij niet taalkundige (opleidings-)delen, worden het onderwijs en de dienstverlening kwaliteitsvoller en toegankelijker voor alle studenten, ook voor studenten zonder een diagnose. Het laat ook toe dat studenten met een functiebeperking zich van meet af aan in hun noden erkend weten en minder stigmatisatie ervaren. Het biedt ook meer ademruimte om de verhoogde zorg verder te optimaliseren.

Let op! Het aanbieden van 'inclusieve maatregelen' betekent niet dat redelijke aanpassingen niet meer nodig zijn. Eén aanpak is niet automatisch gepast voor alle studenten. Redelijke aanpassingen blijven voor bepaalde studenten nog steeds noodzakelijk om bepaalde barrières weg te werken en volwaardige participatie te waarborgen. Het blijft de plicht van instellingen hoger onderwijs om deze aan te bieden.

2 Universeel ontwerp implementeren

Universeel ontwerp implementeren: plan van aanpak

Het succesvol implementeren van universeel ontwerp binnen een instelling hoger onderwijs vereist een gestructureerde aanpak, waarbij **verschillende stakeholders, op verschillende niveaus en binnen verschillende domeinen** elk hun verantwoordelijkheden kennen en opnemen. En dit binnen een zich steeds herhalende cyclus van visievorming, transformatie en evaluatie. (zie Figuur 4). [21]

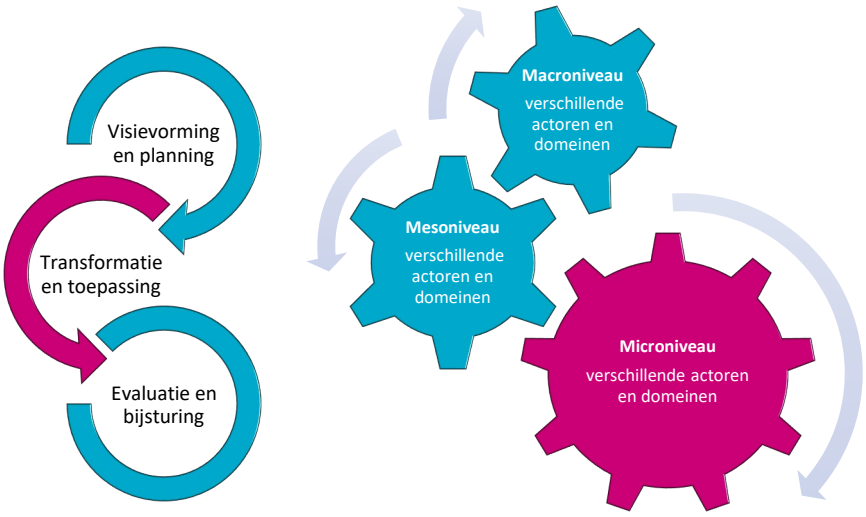

Figuur 4. Gestructureerde implementatie van universeel ontwerp binnen de instelling hoger onderwijs

Een cyclus van visieontwikkeling, transformatie en evaluatie

Het uitrollen van universeel ontwerp binnen een instelling hoger onderwijs is een hele uitdaging. Alles start bij een sterk visieplan dat een kader voorziet voor de toekomst. Het doel is om een sterke en coherente visie te creëren die alle betrokkenen motiveert en drijft. Om dit te bereiken staat een duidelijke, gedeelde en gedragen visie centraal. Deze visie wordt het anker waarnaar steeds teruggegrepen kan worden bij uitdagingen of twijfels, maar ook bij succes en vooruitgang. [21]

Hoe deze visie vorm krijgt en wat de uitwerking ervan is binnen de onderwijs- en dienstverleningspraktijk, is niet vaststaand. Elke instelling heeft een unieke eigenheid, er is dan ook geen universele oplossing die toepasbaar is op elke situatie. [21] Deze leidraad biedt een waaier aan diverse mogelijkheden en toepassingen om universeel ontwerp in te bedden in de onderwijs- en dienstverleningspraktijk. Hoe de informatie en tips uit de leidraad ingang vinden binnen een instelling, is afhankelijk van de context, de organisatie en doelen die men als instelling hoger onderwijs nastreeft. Op basis van een sterke visievorming en zelfevaluatie, kan het transformatieproces gericht en gestructureerd aangevat worden. Hierbij zijn onder meer informatieverstrekking, motivatie en professionalisering van medewerkers en lesgevers van groot belang. Een transformatieproces heeft namelijk pas kans op slagen wanneer iedereen de eigen rol en verantwoordelijkheid vervult en opneemt.

Wat wel universeel is, is dat het transformatie- en implementatieproces van universeel ontwerp cyclisch en in principe oneindig is. De visie op universeel ontwerp en de toepassing en uitwerking ervan in de praktijk, vereisen regelmatige evaluaties. De context, de maatschappij, de medewerkers en het studentenpubliek van de instelling, veranderen namelijk continu. Het is daarom van belang om hier regelmatig bij stil te staan om universeel ontwerp in de onderwijspraktijk en dienstverlening steeds opnieuw bij te sturen en te optimaliseren. Het is aangeraden een systeem van evaluatie en kwaliteitscontrole te installeren. [20, 21]

Afstemming tussen verschillende niveaus, actoren en domeinen

Verschillende actoren binnen verschillende domeinen op verschillende niveaus spelen een rol bij het implementeren van universeel ontwerp in een instelling hoger onderwijs. [18] Samenwerking door en afstemming en expertisedeling tussen al deze actoren uit verschillende domeinen en niveaus is hier de sleutel. [20, 21] De universeel ontwerp gedachte moet inherent deel uitmaken van de werking van de instelling hoger onderwijs, zowel top-down als bottom-up en dit zowel binnen als overheen de verschillende niveaus, diensten en domeinen zodat duurzame strategieën en sterke relaties kunnen ontstaan op alle niveaus. [20]

Macroniveau

Op het **macroniveau** zijn verwachtingen van de samenleving en overkoepelende planning belangrijke thema's. **De directie, het bestuur, rectors en decanen** denken na over o.m. visieontwikkeling, waardenvorming, eigenaarschap en een referentiekader. **Kernwoorden** hier zijn: beleid, visie, ethiek, waarden en normen, handeling en regelgeving. [18]

Mesoniveau

Op het **mesoniveau** staan planning en implementatie op systeemniveau centraal. **Coördinatoren en leidinggevenden van verschillende diensten** zetten samen in op het integraal verweven van universeel ontwerp in o.a. curriculumontwerp, cursussen, planning, dienstverlening en systemen, management, (medewerkers)professionalisering en evaluatie. **Kernwoorden** zijn hier: actieplannen, reglementen, technische- en kwaliteitsstandaarden en onderwerpspecifieke instructies. [18]

Microniveau

Het **microniveau** bekijkt **het individu in relatie tot de context**. **Lesgevers, medewerkers en studenten** werken er aan universeel ontwerp via het (didactisch) handelen. Dit houdt onder meer (individuele) (onderwijs)plannen, leerdoelen en -activiteiten, leerinhouden, instructiestrategieën, technologiegebruik en media, universeel lesontwerp, aanpassingen en toetsing in. **Kernwoorden** zijn hier: individuele ervaringen, gebruikerservaring, lesgeven en leren, de student en het (academisch) personeel. [18]

(Zelf)reflectie

Het is ook belangrijk dat elke medewerker een goed zicht te heeft op de **eigen inzichten en overtuigingen**. Het handelen binnen onderwijs en dienstverlening hangt namelijk samen met persoonlijke overtuigingen, [17] of zoals volgende quote het - ter illustratie toegepast op lesgeven - samenvat:

> 'Consciously we teach what we know, unconsciously we teach who we are.'
>
> - Don E. Hamachek

Om voelbare, maar vooral gedragen, veranderingen te realiseren, is het aldus van belang om **(zelf)reflectie** met betrekking tot de eigen overtuigingen en acties in relatie tot de studentenpopulatie systematisch in te bouwen in het dagelijkse handelen. Zowel individueel als binnen een team. Dit stimuleert het bewust handelen en biedt inzicht in sterke en zwakke punten van het eigen handelen.

Daarbij moet rekening gehouden worden met het volgende (pedagogisch) drieluik:

1. Wie ben ik als lesgever of dienstverlener?
2. Wie zijn de personen/studenten in mijn doelpubliek en wat zijn hun noden?
3. Wat betekent dit voor mijn handelen? [17]

In het huidige onderwijslandschap wordt de studentenpopulatie steeds diverser. Binnen een benadering van universeel ontwerp is het dan ook zowel voor lesgevers als voor dienstverleners belangrijk om de eigen **instellings- en onderwijscontext** goed te kennen, en bij het ontwerpen van onderwijs en diensten de noden van de studenten proactief mee te nemen.

De **reflectiecyclus van Korthagen** of de **STARR-techniek** (situatie, taak, acties, resultaat en reflecteren) zijn enkele voorbeelden van methodieken die helpen om zicht te krijgen op het eigen functioneren en het (zelfstandig) bijsturen ervan.

Universeel ontwerp implementeren: ervaringen en tips uit de praktijk

Deze randvoorwaarden voor de succesvolle implementatie zijn niet uit de lucht gegrepen, ook de Vlaamse instellingen hoger onderwijs beamen dit: [2]

Belang van de gedragen visie, van eigenaarschap

"Het moet duidelijk zijn waarom je iets doet. Niet gewoon 'we moeten het doen'. Praat over het waarom, van bij het begin, dan krijg je iedereen mee."

"Wij zetten niet in op universeel ontwerp als iets afzonderlijk. We hebben het opgenomen in ons beleid. We hebben een checklist met kwaliteitseisen om goed les te geven. Daarin hebben we enkele principes opgenomen. Als je goed lesgeeft, doe je al heel veel. Universeel ontwerp is niet iets extra, het is de basis. Goed ontworpen onderwijs is voor 90% al universeel ontwerp proof. Wij proberen ook in te zetten op goed ontwerp: daar zit al veel in."

Belang van een teamverhaal

"De kracht is dat het een teamverhaal is. Niet dat maar twee of drie medewerkers eraan meedoen en de rest niet. Dat werkt niet. Iedereen doet mee, dat is de sterkte. Als je het echt goed wil doen, moet je met je hele team structurele veranderingen doorvoeren. Het moet goed voorbereid worden, in team. Maar er moet ook een trekker zijn, iemand die weet waar je moet landen. Er is een belangrijke rol van de leidinggevende, die moet mee willen. Geen 'oh we doen al zoveel'-attitude maar wel 'ja, we gaan ervoor!'. Als je al de voordelen ziet en je hebt betrokken personeelsleden, zie ik niet in waarom je ertegen zou kunnen zijn. Het is een hele investering, maar het rendeert. Dat vinden wijzelf en ook de studenten. Het studierendement is fantastisch."

[2] Alle onderstaande quotes zijn verzameld binnen de focusgroepen die het SIHO organiseerde i.f.v. de leidraad universeel ontwerp. Aan de focusgroepen namen diverse stakeholders uit verschillende instellingen hoger onderwijs deel.

Belang van lerende netwerken en professionalisering van medewerkers

“Docenten hebben een voorkeur vanuit hun eigen leerstijl. Het is eng om eigen persoonlijke voorkeuren bloot te leggen en in te zetten op andere voorkeuren. Hoe kun je elkaar daarin vinden? Wij zorgen voor lerende netwerken: er zijn twee begeleiders en je medestudenten. Je kan elkaar aanvullen. Dit geeft minder stress.”

Concreet aan de slag

Om universeel ontwerp in het onderwijsleerproces en de dienstverlening te implementeren, werden fiches met tips en tricks ontwikkeld rond een selectie van relevante thema's voor de onderwijspraktijk.

Op elke fiche zijn de volgende rubrieken terug te vinden:

> **Wat**: waarover gaat deze fiche?
>
> **Waarom**: waarom en voor wie zou ik dit doen.
>
> **Tips & tricks**: concrete, hands-on tips & tricks.
>
> **Meer weten**: interessante links en praktijkvoorbeelden.
>
> **In de praktijk**: toepassing van universeel ontwerp geïllustreerd vanuit de praktijk. [3]

Deze leidraad bevat 21 fiches, die betrekking hebben op een **selectie** van enkele relevante onderwerpen en thema's. Dit neemt niet weg dat universeel ontwerp ook een plaats verdient binnen onderwerpen, thema's en/of domeinen die niet opgenomen zijn in deze leidraad. Het toepassen van de tips & tricks uit deze fiches, is een **eerste stap** naar een inclusief hoger onderwijslandschap waar universeel ontwerp integraal ingebed wordt. De fiches bieden een **inspiratiebron** en stimuleren om na te denken over het feit dat kleine handelingen in de eigen praktijk, een groot verschil kunnen maken in de onderwijservaring van een grote diversiteit aan studenten.

De fiches zijn terug te vinden op de website van het SIHO (www.siho.be/publicaties).

[3] De rubriek 'in de praktijk' omvat quotes die verzameld werden binnen de focusgroepen die het SIHO organiseerde i.f.v. de leidraad universeel ontwerp. Aan de focusgroepen namen diverse stakeholders uit verschillende instellingen hoger onderwijs deel.

Volgende **thema's** komen aan bod:

Universeel ontwerp binnen onderwijs en didactiek

1. Curriculum
2. Didactische principes
3. Didactische werkvormen
4. Een krachtige en veilige leeromgeving
5. Studeerbaar studiemateriaal
6. Flipping The Classroom
7. Taken en opdrachten
8. Examens en toetsen
9. Feedback
10. Communicatie

(Digitale) tools binnen onderwijs, didactiek en dienstverlening

11. Powerpoint
12. PDF en Word
13. Multimedia
14. Weblectures en lesopnames
15. Leerpaden
16. Website
17. De elektronische leeromgeving

Fysieke en ruimtelijke toegankelijkheid binnen onderwijs en dienstverlening

18. De fysieke leeromgeving
19. Ruimtelijke toegankelijkheid
20. Zintuiglijke toegankelijkheid
21. Wayfinding en signalisatie

Belangrijke noot:

> In de fiches wordt alle informatie beknopt besproken. Alle aangeboden tips en tricks zijn wetenschappelijk onderbouwd. Om de leesbaarheid te verhogen wordt de achterliggende theorie niet steeds uitgebreid toegelicht. Voor meer informatie met betrekking tot de achterliggende theorie, kunnen de bronnen, waarnaar verwezen in de eindnoten, steeds geraadpleegd worden.

---

[1] Steunpunt Inclusief Hoger Onderwijs (2017). *Ondersteuningsmodel Inclusief Hoger Onderwijs: van beleid naar praktijk*.

[2] AGION & Enter vzw (2014). *Inspiratiebundel integrale toegankelijkheid van schoolgebouwen*. Geraadpleegd op 25-09-2018 via https://www.agion.be/sites/default/files/images/Agion_271214_web_0.pdf

[3] Padden, L., O'Connor, J., and Barrett, T. (Eds) (2017). *Universal Design for Curriculum Design: Case Studies from University College Dublin*. Dublin: Access and Lifelong Learning University College Dublin

[4] CAST. (2011). *Universal Design for Learning Guidelines version 2.0.* Wakefield, MA.

[5] Capp, M. J. (2017). The effectiveness of universal design for learning: a meta-analysis of literature between 2013 and 2016. *International Journal of Inclusive Education*, *21*(8), 791–807.

[6] Vansteenkiste, M., Zhou, M., Lens, W., & Soenens, B. (2005). Experiences of autonomy and control among Chinese learners: Vitalizing or immobilizing? *Journal of Educational Psychology,* 97, 468-483.

[7] Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. *American Psychologist*, *55*.

[8] Mayer, R. E. (2011). *Applying the Science of Learning to Multimedia Instruction*. *Psychology of Learning and Motivation - Advances in Research and Theory* (Vol. 55). Elsevier Inc. https://doi.org/10.1016/B978-0-12-387691-1.00003-X

[9] Coertjens, L., Lardon, F., & Vanthournout, G. (2009). Activerend werken tijdens contactmomenten. In P. Van Petegem (Ed.), *Praktijkboek activerend hoger onderwijs*. Tielt: Uitgeverij Lannoo.

[10] Carless, D., Salter, D., Yang, M., & Lam, J. (2010). Developing sustainable feedback practices. *Studies in Higher Education*, 1-13.

[11] Hattie, J., & Timperley, H. (2007). The power of feedback. *Review of Educational Research*, 81-112.

[12] Nicol, D., & Macfarlane-Dick, D. (2006). Formative assessment and self-regulated learning: a model and seven principles of good feedback practice. *Studies in Higher Education*, 199-218.

[13] Hattie, J. (2009). *Visible learning. A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement.* New York: Routledge.

[14] Zimmerman, B. J. (2002). Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview. *Theory Into Practice*, *41*(2), 64–70. https://doi.org/10.1207/s15430421tip4102_2

[15] de la Fuente, J., Sander, P., Martínez-Vicente, J. M., Vera, M., Garzón, A., & Fadda, S. (2017). Combined effect of levels in personal self-regulation and regulatory teaching on meta-cognitive, on meta-motivational, and on academic achievement variables in undergraduate students. *Frontiers in Psychology*, *8*. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.00232

[16] Valcke, M. (2012-2013). *Onderwijskunde als Ontwerpwetenschap: onderwijskundig referentiekader*. [Cursus Onderwijskunde] Gent: Universiteit Gent/Pedagogische Wetenschappen, Pedagogiek en Onderwijskunde

[17] Vanderlinden, R. (2015-2016). *Opleidingsdidactiek: Reflecteren.* [Cursus Opleidingsdidactiek] Gent: Universiteit Gent/Pedagogische Wetenschappen, Pedagogiek en Onderwijskunde

[18] UDLL Partnership, Universell, AHEAD & SIHO. (2016). *Universal Design for Learning: License to Learn*.

[19] Kelly, A.M., and Padden, L. (2018). *Toolkit for Inclusive Higher Educations Institutions: From Vision to Practice*. Dublin: UCD Access & Lifelong Learning

[20] Bracken, S. & Novak, K. (2019). *Transforming higher education through universal design for learning: an international perspective*. Oxon and New York: Routledge

[21] Tondeur, J., Herman, L., Berbel, M., Touceda, M. & Vaesen, J. (2019). *Inspiratiegids voor klasinrichting en scholenbouw: 21st century skills: de kracht van fysieke leeromgevingen*. Acco: Leuven